

Ks. Antoni Paciorek, *Ewangelia umiłowanego ucznia*, Lublin 2000, Redakcja Wyd. KUL, ss. 422

Ks. A. Paciorek w następujący sposób określa cele swojej monografii: „Niniejsza publikacja stara się przybliżyć teologom i nie tylko teologom dzieło Janowe. Nie lekceważąc rygorów metodologicznych, w sposób przystępny pragnie wprowadzić czytelnika w świat spostrzeżeń i przemyśleń umiłowanego ucznia Jezusa” (s. 15). Książka dzieli się na trzy części, w których zostały kolejno omówione: problematyka historyczno-literacka (I), ważniejsze tematy teologiczne (II) oraz został dołączony komentarz praktyczny (III).

W pierwszej części autor porusza zasadniczo te same zagadnienia historyczno-literackie, które znalazły się w jego komentarzu do czwartej Ewangelii, ale w formie znacznie pogłębionej. Brak koherencji Ewangelii Jana wyjaśnia przy pomocy dwóch możliwych modeli przyjętych przez uczonych: teorii źródeł i teorii kolejnych wydań. Nie ocenia jednak krytycznie tych modeli, tylko je referuje. Wobec problemu aporii zajmuje jednak własne stanowisko, tłumacząc je dwoma względnie trzema etapami redakcji, które przekonująco uzasadnia (s. 33–34). Odnośnie źródeł, z których korzystał autor czwartej Ewangelii ks. A. Paciorek stwierdza: „Najbardziej prawdopodobnym źródłem IV Ewangelii jest zbiór relacji o cudownych znakach Jezusa” (s. 31). Nie uzasadnia jednak tego twierdzenia. Kontrowersyjny wydaje się pogląd na temat autorstwa. Niewątpliwie obecna wersja Ewangelii jest dziełem ostatniego redaktora, ale czy wyrosła ona rzeczywiście z tradycji Jana Prezbitera, a nie Jana Apostoła? Ks. A. Paciorek stara się swój pogląd uzasadnić, ale wciąż jest to tylko hipoteza (s. 56–57).

Bardzo szeroko i wnikliwie zostało przedstawione tło religijno-duchowe: Stary Testament, judaizm i gnoza. W czwartej Ewangelii występuje 19 wyraźnych cytatów i kilka aluzji do tekstów Starego Testamentu oraz nawiązania do tradycji patriarchów i Tory Mojżesza. Wpływ judaizmu analizuje autor w trzech kierunkach: jako tradycyjny judaizm rabinistyczny, judaizm hellenistyczny i judaizm reprezentowany przez sektę z Qumran. Na ewentualne wpływy gnozy na autora czwartej Ewangelii zwrócili uczeni uwagę w II poł. XX w. Pojęcie gnozy nie jest jednak jednoznaczne i trudno podać jej definicję (s. 92). Wprawdzie można się w wielu miejscach Ewangelii Jana dopatrzeć zbieżności z gnozą, na przykład odnośnie terminologii, idei dualizmu, Objawiciela z nieba itp., ale zasadnicza myśl teologiczna Jana jest zdecydowanie inna, jak stwierdza to ks. A. Paciorek: „Porównanie gnostyckiej Ewangelii Prawdy z Ewangelią Jana pozwala stwierdzić, że obydwa pisma są w rzeczywistości odległymi pod względem przedstawianych tam idei (...). Hipoteza wpływów gnostyckich okazuje się zbędną w interpretacji Czwartej Ewangelii” (s. 97). Wniosek ten jest dobrze uzasadniony w aspekcie chrystologii, sakramentologii i dualizmu (s. 95–97).

Interesujący jest rozdział VII poświęcony *Niekórym właściwościom stylu IV Ewangelii*. Ks. A. Paciorek zalicza do nich: dialogi, niezrozumienie, symbolikę oraz ironię. Dialog stanowi podstawową formę literacką Ewangelii Jana. Wskazują na to już same cyfry: wielkie dialogi zajmują prawie 60% tekstu czwartej Ewangelii, a na pozostałą część tekstu składają się krótkie dialogi. Dialogi mają okreś-

loną strukturę, która — zdaniem ks. A. Paciorka — może nawiązywać „do modeli znanych w nauczaniu religijno-filozoficznym hellenizmu” (s. 117). Już w starożytności interpretatorzy Ewangelii Jana zauważyli, że posiada ona symboliczny charakter. Autor nadaje słowom i wydarzeniom inne niż wyrazowe znaczenie. Dzięki symbolicznej interpretacji zrozumiałe dla czytelnika słowa oraz widzialne wydarzenia ukazują niewidzialną lub niemożliwą do uchwycenia w naturalnych kategoriach rzeczywistość. Omawiając symbolikę Ewangelii Jana stwierdza, że jej źródłem i podstawą jest fakt, że Bóg jako Stworzyciel jest rozpoznawalny z rzeczy stworzonych (s. 125). Szkoda, że autor tak schematycznie przedstawił symbolikę Jana. Symboliczne znaczenie mają tu na przykład wyrażenia: chleb życia, światło świata, pasterz, brama, krzew winny, świątynia i inne. Charakterystyczne jest także, że Jan określa rzeczywistość symboliczną, a więc niewidzialną, duchową jako prawdziwą. Mówiąc o stylu czwartej Ewangelii ks. A. Paciorek nie mógł pominąć środka stylistycznego, jakim jest *ironia*. Ironia polega na kontraście pomiędzy tym, co w normalnym rozumieniu wyraża jakaś wypowiedź, a jej rzeczywistym znaczeniem, zamierzonym przez autora. Rozróżnia się ironię słowną i sytuacyjną. Ironia wprowadza „czytelnika do tej wspólnoty, która potrafi rozumieć słowa i czyni niejako od wewnątrz” (s. 132).

Dużo miejsca poświęcił autor monografii strukturze czwartej Ewangelii (rozdział IX.). Wprawdzie ogólnie przyjmuje się podział całej Ewangelii na dwie zasadnicze części, to jednak wciąż jest sprawą dyskusyjną kwestia szczegółowego podziału. Ks. A. Paciorek rozpoczął badania od ustalenia kryteriów podziału: „Niezbędne jest uwzględnienie wielu różnych literackich, a także teologicznych odniesień” (s. 143–144). Jest to ważna zasada, gdyż niektórzy egzegeci przyjmują często za podstawę podziału jedno kryterium, np. liczbę 7 (M.E. BOISMARD, A. LAMOUILLE). Ks. A. Paciorek wyróżnia więc jako kryteria: elementy określające ramy tekstu, wskazówki przestrzenno-czasowe, summaria, słowa wiążące, powtórzenia, dramatyczność, paralelizm, chiasm oraz teologiczne idee przewodnie. W oparciu o te kryteria przedstawił szczegółową strukturę czwartej Ewangelii (s. 152–154). Wprawdzie każdy podział ksiąg biblijnych jest dla uczonych kontrowersyjny, ale proponowany przez ks. A. Paciorka podział nie jest dowolny, lecz szczegółowo uzasadniony.

W drugiej części swojej monografii ks. A. Paciorek przedstawił *Ważniejsze tematy teologiczne* Ewangelii Jana. Pragnę zwrócić szczególną uwagę na niektóre z nich. Teologię Jana rozpoczyna omówienie trzech podstawowych pojęć: objawienia, wiary i zbawienia. Jezus objawia się w czwartej Ewangelii przez słowa i znaki. Autor zestawia przy tym charakterystyczne słownictwo objawiania się Chrystusa: λαλεῖν, γωρῖζειν, μαρτυρεῖν, ἠγέομαι, ἐμφανίζειν, φανεροῦν, δείκνυειν. Skrótowo potraktował natomiast objawianie się Jezusa przez znaki. Czytelnik chciałby się tu czegoś więcej dowiedzieć. Autor nie pominął jednak jeszcze jednego bardzo ważnego aspektu: „godziny” jako kulminacyjnego punktu objawienia. Słuszny jest też i uzasadniony końcowy wniosek, że „IV Ewangelia jest przede wszystkim księgą objawienia” (s. 165).

Drugim wiódącym tematem Ewangelii Jana jest wiara, której przedmiotem „jest Jezus jako wcielone Słowo” (s. 167). Autor monografii stara się więc dać odpowiedź na pytanie, co oznacza „wierzyć, jak ewangelista rozumie wiarę i czy chodzi tu o akt umysłu, czy też o zaangażowanie całej osoby? Aby odpowiedzieć na te pytania zaczyna od analizy czasownika πιστεύειν, który występuje w czwartej Ewangelii aż 98 razy. Analizę przeprowadził wzorcowo, czego należało się spodziewać nie tylko od biblisty, ale i od filologa (zwłaszcza na s. 168). Zabrakło jednak szerszego pola semantycznego pojęcia wiary, jak np. czasowników: przyjść, zobaczyć, poznać, kochać itp. Czasowniki te uzupełniają i objaśniają treść pojęcia wiary. Według ks. A. Paciorka wiara u Jana jest akceptacją objawienia „w posłuszeństwie i miłości”, a jej konsekwencją „jest życie orędziem ewangelicznym” (s. 167–168). Jest to słuszne stwierdzenie, gdyż czasowniki w języku semickim mają charakter konkretny, dynamiczny, a nie abstrakcyjny. Jan pisał po grecku, ale jego dzieło wyrosło z mentalności judaistycznej.

Chrystologii poświęcił ks. A. Paciorek prawie 50 stron (s. 187–235). Sprowadza ją do odpowiedzi na pytanie: „Kim jest Jezus według Ewangelii Janowej?” (s. 187). Szukając odpowiedzi na to pytanie, badał różne aspekty chrystologii Jana. Czwarta Ewangelia kreśli obraz Jezusa jako prawdziwego człowieka, prawdopodobnie, jak przypuszcza autor monografii, w polemice z doketami. Książka wskazuje więc niektóre cechy ludzkiej natury Jezusa oraz Jego ziemskie powiązania. Jan posługuje się również 13 razy określeniem Chrystusa, popularnym w źródle Q i w ewangeliami synoptycznych „Syn Człowieczy”. Określenie to jest powiązane z dwoma innymi tytułami Chrystusa: Syn Boży i Mesjasz. Syn Człowieczy jest Synem Boga, przychodzi od Niego, dokonuje sądu, a kresem Jego drogi jest uwielbienie na krzyżu. Syn Człowieczy, to także oczekiwany Mesjasz. Mesjańskiej godności Chrystusa książka poświęca osobny paragraf. Na szczególną uwagę zasługuje tu przedstawienie intronizacji królewskiej Mesjasza. Autor przypomina tu hermeneutyczną wskazówkę odczytywania Ewangelii Jana: „IV Ewangelista nierzadko odczytuje wydarzenia historyczne z życia Jezusa na dwóch poziomach” (s. 206). Zgodnie z tą wskazówką należy trzy historyczne sceny z opowiadania o męce tłumaczyć jako królewską intronizację Jezusa: ciemieniem ukoronowanie; ogłoszenie przez Pilata, że Jezus jest Królem i przedstawienie krzyża Chrystusa z tabliczką w trzech językach jako tronu Króla całego świata. Oryginalnym i czasem pomijanym przez egzegetów rysem chrystologii Jana jest zwrócenie uwagi na symboliczne określenie Jezusa jako „Baranka Bożego”. Ks. A. Paciorek w oparciu o symbolikę baranka w Starym Testamencie stwierdza, że „Formuła zatem: «Baranek Boży, który gładzi grzechy świata» wpisuje się w szerszy kontekst chrześcijańskiej refleksji chrystologicznej i soteriologicznej” (s. 214).

W trzeciej części teologii czwartej Ewangelii została omówiona eklezjologia. Chociaż słowo ἐκκλησία (kościół) tu nie występuje, to jednak teologia Kościoła jest u Jana obecna, co autor monografii z powodzeniem wykazał. Na szczególną uwagę zasługuje omówienie symboli Kościoła, jak: określenie Chrystusa jako Oblubieńca, obraz owczarni, krzewu winnego, szata Chrystusa ukrzyżowanego i sieć Piotra. Ważne jest też podkreślenie przez autora monografii pierwszeństwa Piotra wśród Dwunastu. Osobne miejsce w eklezjologii Jana wyznaczył ks. A. Paciorek sakramentem. Należy tu chrzest, eucharystia i odpuszczenie grzechów.

Oryginalną cechą teologii jest eschatologia, którą zajął się ks. A. Paciorek w rozdziale IV. Charakterystyczny dla czwartej Ewangelii jest podwójny wymiar eschatologii: „Niektóre teksty — pisze autor — mówią o sądzie i zmartwychwstaniu, które nastąpią przy końcu czasów, inne głoszą pełną aktualność życia i sądu” (s. 273). Jest to na ogół aspekt zauważany przez uczonych, ale ks. A. Paciorek zebrał systematycznie wypowiedzi Jana na ten temat, zinterpretował je i na tej podstawie sformułował swoje wnioski.

Ostatnią, trzecią część książki stanowi komentarz praktyczny, który w zasadzie jest powtórzeniem komentarza ks. A. Paciorka z *Biblii Lubelskiej*.

W ogólnej ocenie *Ewangelii umiłowanego ucznia* stwierdzam, że jest to książka oryginalna, wnosi wiele nowych elementów, którym nie spotyka się w podobnych opracowaniach. Na szczególne podkreślenie zasługuje kompetentne odwoływanie się do semantyki greckiej oraz śmiałe i odważne wnioski, jak choćby ten odnoszący się do autorstwa czwartej Ewangelii. Twierdzenia autora są dobrze i przekonująco uzasadnione, a jego język i styl jest zrozumiały, tak że książkę może czytać nie tylko specjalista, ale każdy, kogo interesuje problematyka Ewangelii Jana.